

Muharrem Ergin

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATINI İLGİLENDİREN NEŞRİYAT

Türk dili ve edebiyatını ilgilendiren neşriyat, son senelerde, İkinci Dünya Harbinin doğurduğu bütün güçlüklerle rağmen, ümit verici bir mâhiyet arz etmeğe başlamıştır. Son 8-9 yıl içinde bu sahada birçok ciddi eser yayınlanmış, ansiklopedi ve dergilerde birçok ilmî makaleler çıkmıştır.

Burada, ansiklopedi ve dergiler sözü ile, bilhassa **Türkiyat Mecmuası**'na **İslâm Ansiklopedisi**'ne ve **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**'ne işaret etmek istiyoruz.

Kuruluşu bir hayli eski olan **Türkiyat Mecmuası**'nın, bahis mevzuu ettiğimiz zamanda, bir arada olarak, iki cildi çıkmıştır. 1925 te tesis edilmiş olup **Türkiyat Enstitüsü** tarafından çıkarılan bu mecmuanın 1939 a kadar 6 cildi, **Fuat Köprülü**'nün idaresinde yayınlanmıştır. 1940 - 1942 senelerine ait olan 7 ve 8 inci ciltleri ise bir arada olarak **R. Rahmeti Arat**'ın müdürlüğünde çıkmıştır. Bu suretle sekiz cildi bulan bu büyük türkoloji mecmuası, maalesef, orada kalmış ve bütün dünya ilim âlemince tanınmış olduğu halde bugüne kadar başka bir sayısı çıkmamıştır.

Harbden sonraki en mühim ilim hâdiselerinden biri **İslâm Ansiklopedisi**'nin çıkışıdır. Hollandanın Leyden şehrinde zamanın tanınmış müsteşrik ve mütehassıslarından mürekkep bir heyet tarafından Almanca, Fransızca ve İngilizce olarak 4 cilt ve bu ciltlik zeyil halinde hazırlanmış olup **Edebiyat Fakültesi**'nde kurulan bir heyet tarafından tercüme, tashih, ta'dil, ikmal ve telif suretiyle Türkçe olarak İstanbulda yeniden yayın sahasına konulan **İslâm Ansiklopedisi**'nin bugüne kadar (38) cüzü çıkmıştır. Yeniden ilâve edilecek zeyilleri ile birlikte eserin bu yeni şekli her biri 80 er sahifelik 10 cüzden meydana gelecek olan 10 cilt halinde tasarlanmıştır. Şimdi (g) harfinde bulunan bu yeni **İslâm Ansiklopedisi**nde Türk dili ve edebiyatına ait kıymetli birçok maddeler çıkmaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi'ne gelince, bu ilmî dergi **İ. Ü. Ed. Fak.** **Türk Dili ve Edebiyatı Dalı** tarafından son senelerde çıkarılmağa başlanmıştır. Böyle bir dergiye esasen çok ihtiyaç vardı. **Türkiyat**

Mecmuasının çıkmaması ile bu ihtiyaç bir kat daha artmıştı. Nihayet 2 yıldır başlıyan neşir hayatı ile Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi bu ihtiyacın karşısına çıkmış olup muntazaman ve gittikçe inkişaf ederek faaliyetine devam etmektedir.

Bu ilmî dergiler dışında, *İstanbul* ve *Türk Amacı* gibi muhtelif fikir dergilerinde de Türk dili ve edebiyatına ait muhtelif makaleler yayınlanmıştır.

1939 danberi yapılan Türk dili ve edebiyatı neşriyatının asıl ümit verici tarafı daha çok metin sahasına el atmasıdır. Bu neşriyatın böyle sistemli bir yola girmesi muhakkak ki çok hayırlı olmaktadır. Çünkü dil ve edebiyat sahasındaki çalışmalar bizde son zamanlara kadar ezbere söylenmiş sözlere inhisar etmekten fazla ileri gitmiş değildi. Metinsiz edebiyat olamayacağına nihayet anlaşılmiş olduğunu ancak bu son senelerde görmüş oluyoruz. Her şeyden önce metin sahasında başlaması icabeden çalışmalar lüzumsuz bir şekilde geciktirilmiştir. Bugün artık daha fazla oyalanmağa vaktimiz yoktur. Metinlerin bir kısmını şöyle böyle bir görmekle yarım yamalak hükümler vermek zihniyeti yerine her şeyden önce metinlerin meydana çıkarılması, ondan sonra iyice incelenmesi ve fikir yürütmenin daha sonraya bırakılması metodunun kaim olmağa başladığını görmek gerçekten mesut bir hâdisedir. Bu bakımdan son senelerde Türk dili ve Edebiyatı neşriyatının ve bu yoldaki çalışmaların hayırlı bir vâdiye girdiğini bilhassa kaydetmeliyiz. İlerde hakikî bir edebiyat tarihimizin meydana getirilebileceğini ümit etmek, ancak bundan sonra mümkün olabilecektir.

Son senelerde yapılan bu ilmî neşriyat, harbin gürültüleri arasında, lâıyk olduğu derecede, nazarı dikkati celbetmemiş, çıkan eserler alâka toplayacak şekilde bahis mevzuu edilmemiş, tanıtılmamıştır. Öyle ki Türk dili ve edebiyatı sahasında çalışanların bile, bir kısmı pek az sayıda basılan bu eserlerin birçoklarından haberdar olmadıklarını görüyoruz. Vaziyet böyle olunca alâkadarları, dergi vasıtasıyla, yeni neşriyattan haberdar etmek, her halde çok faydalı olacaktır. İşte bu düşünceyle biz burada 1939 harbinden sonraki Türk dili ve edebiyatı neşriyatının bir kısmına temas etmek istiyoruz. Maksat sadece eserleri tanıtmak, daha doğrusu, bunlardan okuyucuları haberdar etmektir. Onun için yazıda her hangi bir tenkit mahiyeti ve genişliği aranmamalıdır. Zira bu eserlerden her birinin tenkidi ayrı ayrı birer etüt mevzuudur. Bibliyografyaya geçmeden önce bu noktaya bilhassa işaret etmek isteriz.

Arat, Prof. Reşit Rahmeti,
Vekayi (Babur'un Hâtırâtı), Cilt I, Ankara, 1943, 8°

Temür sülâlesinden, 16 ncı asırda yaşamış olan Büyük Hint- Türk Hükümdarı Gazi Zahirüddin Muhammed Babur aynı zamanda Türk dil ve edebiyat ülkesinin çok yüce tepelerinden biridir. Türk mâzisine armağan ettiği parlak bir tarih devriyle beraber milletine kâğıt üzerinde dile gelmiş büyük duygu ve düşüncelerini de bırakmıştır. Onda Türk şiirinin, Türk nesrinin çok kıymetli hazinelerini bulmaktayız.

Babur, büyük mücadelelerle başlayan hayatının hikâyesini büyük bir kudretle zâptederek Türk Milletine hediye etmiştir. Bugün Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilen Vekayi adlı eser işte o büyük Türkün bıraktığı hâtıralarıdır.

Baburun Hâtıratı doğu Türkçesiyledir. Eser daha Babur zamanında birçok nüsha olarak yazılmış, o devirlerden itibaren diğer dillere çevrilmiştir. Bilhassa daha o zamanlarda çevrilmiş birçok farsça nüshaları vardır. Son zamanlarda bazı garb dillerine de tercüme edilmiştir. Yazıldığı günden itibaren böylece meşhur olan bu büyük not defteri nihayet Tarih Kurumunun gayreti ile Türkiye türkçesine de çevrilmiştir. Bu çevirme işini Prof. Reşit Rahmeti Arat başarmıştır.

Prof. Arat, çevirmeyi eserin eski nüshaları ile tercümelerinin bir kaçını karşılaştırarak yapmış, bu suretle bugün için en iyi bir nüshasını meydana getirmiştir.

Eserin 1943 te basılan I. cildi, Profesör Yusuf Hikmet Bayur'un Vekayi hakkında 20 sahifelik bir önsözü ile başlamaktadır. Bu önsözden sonra yine Bayur'un Timur'un oğulları ve Babur hakkında yazdığı 120 sahifelik tarihî hülâsa geliyor. Ondandan sonra Profesör Reşit Rahmeti Arat'ın eser ve tercümesi hakkında yazdığı 5 sahifelik bir önsözü vardır. Aratın önsözünden sonra artık söz Baburundur. Metnin tercümesi başlıyor.

Hâtıratın bu cilde alınmış olan birinci kısmı, Fergana'da geçen vekayii tesbit etmektedir. Babur, hâtıralarını, 12 yaşında Ferganada padişah olduğu tarihten (5 Ramazan 899 - 10 Haziran 1494) itibaren anlatmağa başlıyor. Sene sene devam ediyor. 129 sahifelik metin tercümesini ihtiva eden bu ciltte son olarak 908 (1503) senesi vekayii vardır.

Eserin sonuna ise Çingiz ve Temür sülâlesini gösteren cetveller ilâve edilmiştir.

Arat, Prof Reşit Rahmeti,

Vekayi (Babur'un Hâtırâtı), Cilt II, Ankara 1946, 8°.

Babur'un Hâtıratının devamını ihtiva eden bu eser yine Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Bu ikinci ciltte Vekayi'i çeviren Prof Arat'ın hazırladığı izahlı indeks ile notlar da vardır.

Eserin bu cildinde başta Babur'un Topkapı Sarayı müzesinden alınmış siyah renkli bir minyatürü vardır. Bundan sonra Hâtırat'ın Kâbil'de geçen vekayie ait ikinci kısmı geliyor. Bu kısım 910 (14 Haziran 1504 - 4 Haziran 1505) senesi vekayii ile başlıyor, 914 senesi vekayinin sonuna kadar devam ediyor. Arkasından 925 senesine geçiyor. Yani arada 10 - 11 senelik bir boşluk var. 925 ten sonra 926 senesi de anlatıldıktan sonra tekrar 6 senelik bir boşluk geliyor .Bu atlama-dan sonra Vekayi'in Hindistan'da geçen üçüncü kısmı mevcuttur. Bu kısım 932 (18 birinci teşrin 1525 - 8 birinci teşrin 1526) senesi vekayii ile başlıyor, 936 (15 Eylül 1528 - 5 Eylül 1529) senesi sonuna kadar devam ediyor. Burada biten Vekayie Kazan nüshasına göre 3 sahifelik bir ilâve eklenmiştir.

Bundan sonra eserde profesörün hazırladığı 33 sahifelik şahıs ve yer adları indeksi, hâtıratıta geçen tâbirlerin izahlarını ihtiva eden 98 sahifelik notlar ve nihâyet Vekayi'de mevcut manzum ve mensur, iki sahifelik, iktibaslar kısmı geliyor .Bu suretle eser tamamlanmış oluyor. Bu ciltteki metin kısmı 297 sahife tutmaktadır. Eserin her iki cildindeki hâtırat 436 sahifedir.

Vekayii yıl yıl anlatan Babur gayet tatlı bir ifade kullanmakta ve çok samimî hareket etmektedir. Bu samimiyet içinde hâtıralar, tamamiyle objektif bir mahiyet arz ediyorlar. Öyle ki Vekayi'in o devrin tarihlerine aykırı bir yeri yok gibidir. Hâtırat'ın bazı kısımları daha tafsilâtlı anlatılmış, bazı yerlerinde daha kısa geçilmiştir. Bu vasıfları ile Vekayi, daha ziyade, Babur devrinde olup biten vak'alar-dan sonra tutulmuş notların bir araya getirilmesinden ve o zaman derlenip toparlanarak biraz tanzim edilmesinden meydana gelmiş büyük bir hâtıra defterini andırıyor. Devrin içtimaî ve tarihî bir aynası mahiyetindedir. Doğu Türkçesinin bu ölmez vesikasını bizim şivemize de mal etmekle Tarih Kurumu çok yerinde bir iş daha yapmıştır.

Arat, Prof Reşit Rahmeti,
Kutadgu Bilig, I. Metin, İstanbul, 1948, 8°.

Klâsik Türk edebiyatının ilk eseri diye gösterilen Kutadgu Bilig, Uygur Devresi dediğimiz müşterek eski Türk yazı dili devresinin mahsûllerindedir. Eser bu ilk Türk yazı dili devresinin sonlarında mütefekkir şair Balasagunlu Yusuf tarafından Balasagun'da yazılmağa başlanmıştır. Yusuf sonradan Kaşgar'a giderek Kutadgu Biligi orada tamamlamış ve ithaf ettiği Karahanlı Hükümdarı Tavgaç Uluğ Buğra Kara Han Ebu Ali Hasan b. Süleyman Arslan Kara Han'a okumuştur. Hükümdar çok beğenmiş ve Şâirine Hâs Hacib ünvanını vermiştir. Eserin bitiş tarihi 1070 tir. Bu tarihten sonra Kutadgu Bilig, uzun zaman unutulduktan sonra bir defa meydana çıkarılarak bir manzum mukaddime ilâve edilmiş, daha sonra mensur bir mukaddime ile üçüncü defa tedvin edilmiştir.

Eserin bugün elde mevcut üç nüshası, başkaları tarafından yazılmış iki mukaddimeyi de ihtiva eden bu üçüncü tedvinine aittir. Biri 1439 da Temür'ün oğlu Şahrûh zamanında Heratta uygur harfleri ile istinsah edilmiş olan nüshadır. İlim âleminde Herat veya Viyana nüshası diye anılan bu nüsha önce Tokad'a, sonra 1474 de İstanbul'a gelmiş, nihayet Hammer tarafından ele geçirilerek Viyana'ya götürülmüştür.

Fergana ve Mısır nüshaları ise arap harfleriyledir. İstinsah tarihleri belli değildir.

Nüshaların birbirini tutmaması hepsinin esas nüshadan farklı olduğunu gösteriyor. Bugün mevcut bu üç nüsha da T. D. K. tarafından faksimile sureti ile neşredilmiştir.

İşte Prof. Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig'in mevcut bu üç nüshasını karşılaştırarak, Türkolojinin bugünkü imkânlarına göre, en doğru şekli tesbit edip bir esas nüsha meydana getirmiştir. Onun için eserin metni karşılaştırma yolu ile neşredilirken hiç bir nüsha esas olarak alınmamış, bilâkis her üç nüshadan faydalanılarak yeni bir esas nüsha meydana getirilmiştir. Neşredilen metin işte bu esastır.

Eser, Profesörün bir takdim önsözünden sonra 54 sahifelik bir girişle başlamaktadır. Giriş kısmında şu bahisler, Profesör tarafından özlü bir şekilde açıklanmıştır:

- I — Kutadgu Bilig ve Türklük bilgisi.
- II — Kara - Hanlılar ve komşuları ile münâsebetleri.
- III — Kaşgar Hükümdarı Hasan B. Süleyman.

- IV — Kara - Hanlılar devrinde yazılan eserler.
- V — Yusuf Hâs Hâcib.
- VI — Kutadgu Bilig.
- VII — Kutadgu Bilig'in asıl nüshaları.
- VIII — Kutadgu Bilig'in bugünkü nüshaları.
- XI — Kutadgu Bilig'in faksimileleri.
- X — Kutadgu Bilig'in metin neşrine âit izahlar.
- XI — Kutadgu Bilig'in tahlilî fihristi .

Bundan sonra eserin metin kısmı gelmektedir. Metin kısmında önce 38 satırlık Mensur Mukaddime, 77 beyitlik Manzum Mukaddime ve 82 bâbın fihristi (fihrist-ül ebvâb) vardır. Bunların arkasından 6520 beyit tutan asıl Kutadgu Bilig metni, daha sonra 125 beyitlik ilâveler geliyor. Eserin metin kısmı da bu suretle burada sona eriyor.

Mensur ,manzum mukaddimelerle babların fihristi Kutadgu Bilig'e sonradan ilâve edilmiştir. Sondaki ilâve ise Yusufundur, fakat Kutadgu Bilig'le hiç bir alâkası yoktur.

«Faûlün faûlün faûlün faûl» vezninde 6520 beyit olan Kutadgu Bilig (kut — ad — gu + bil — i — g), Profesör Arat'ın dediği gibi «insana her iki dünyâda tam mânâsı ile kutlu olmak için lâzım olan yolu göstermek maksadı ile kaleme alınmış bir eserdir». Esasen eserin ismi de bunu ifade ediyor: **Kut** kelimesi «saadet» demektir, ondan — **ad** eki ile fiil yapılmıştır, — **ad** eki intransitif fiil yapar; buna göre **kutad** — «kutlu olmak, mes'ud olmak» demektir. —**gu** fiilden isim yapma ekidir. İsmi ikinci kelimesi **bil** — fiilinden — **g** ile yapılmış isim olup «bilgi» mânâsına gelmektedir. Bunlara göre eserin mânâsı «kutlu olma bilgisi» oluyor. Yâni eser, «Birbiri ile çok sıkı bağılılığı olan fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir şekilde tanzimi için lâzım olan zihniyet, bilgi ve faziletlerin ne olduğu ve bunların ne şekilde elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde durmuştur.». «Yusuf, bu eseri ile insan hayatının mânâsını tahlil ve onun cemiyet ve dolayısıyla devlet içindeki vazifesini tâyin eden bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurmuştur.»

Eserin esasını dört şey (neng) teşkil eder ve bunları dört timsalî şahsiyet canlandırır: 1. **Kün - Toğdı** — köni törü «doğru karun», 2. **Ay - Toldı** — kut «saadet, ikbal, devlet», 3. **Ögdülmiş** — ukuş «akıl», 4. **Odgurmuş** — âkibet «hayatın sonu».

Yine Profesörün dediği gibi, «eserde tasvir edilen hayat ile idealize edilmiş olan şahısların, şâirin kendi devrinden evvelki bir zamana ait olduğu açıkça bellidir. Yusuf, bu şekilde ideal fertlerden teşekkül eden cemiyet ve devleti göz önünde canlandırdıktan sonra,

kendi devrinden acı acı şikâyet etmekte ve eserinde büyük bir meziyet olarak gösterdiği hareket ve düşüncelerin artık kalmadığını söylemektedir. «Eserin kaleme alınmasında asıl maksadın insanları şairin tasavvur ettiği ideal bir hayata kavuşturmak olduğu açıktır.»

Muhteva itibariyle böyle olan eser mesnevî şeklinde ve muhaverelidir.

İşte Prof. Rahmeti Arat 11. asrın bu büyük Türk âbidesini neşretmiştir. Uzun bir çalışmadan sonra neşredilen bu birinci kısmı bundan sonra tercüme ve izahlar kısmı takip edecektir.

Neşirde, Edebiyat Fakültesince hazırlanıp Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bastırılan transkripsiyon sistemi tatbik edilmiş, nüsha farkları çok mükemmel gösterilmiş, faksimilelerle karşılaştırılınca kolaylık olsun diye üç nüshanın sahifeleri de işaret edilmiştir. Hâsılı Kutadgu Bilig'in bu neşri eski metinlerimizin neşri için örnek olabilecek bir mükemmelliktir. Şimdiye kadar isminin bile doğru söylenmediği düşünülecek clursa Kutadgu Bilig'in böyle bir neşrinin, ne kadar kıymetli olduğu daha iyi anlaşılır.

Caferoğlu, Prof. Ahmet,

I. Türk Dili Tarihi Notları, I. Bölüm, İstanbul, 1947, 8°.

Üniversite Türk Dili Tarihi Profesörü Ahmet Caferoğlu, Türk dilinin tarihi inkişafını 7 devreye ayırmaktadır:

1 — Altay devri: Bu devir Türk — Moğol dil birliği devridir. Milâttan ne kadar öncede olduğu kestirilemeyen bu birlik henüz karanlıktır.

2 — En eski Türkçe devri.

3 — İlk Türkçe devri.

Haklarında, ayrı ayrı bahisler açılacak kadar etraflı malûmat olmayan bu iki devreyi birleştiren Profesör burada Milâttan önceki Türkçe ile Tukey Devletinin kuruluşuna kadarki Türkçeyi kasdetmektedir. Hun ve Bulgar Türk lehçeleri ile Hazar Türkçesi buraya girer.

4 — Eski Türkçe devri: Caferoğlu bu devreye Göktürk — Uygur devri diyor. Zaman itibariyle de V. — IX. asırlar arası alınıyor.

5 — Orta Türkçe devri: Müşterek Orta-Asya Türkçesi ile Selçuk ve Osmanlı Türkçesi buraya dahildir. Yâni Karahanlılar, Sel-

çuklular, Moğollar ve ilk Osmanlılar devri Türkçesi kastedilmektedir. X. — XV. asırlarla hudutlanır.

6 — Yeni Türkçe devri: XV. asırla XX. asır arasındaki Türkçe ki Osmanlı, Çağatay, Âzeri edebiyatları ile şivelerini ihtiva etmektedir.

7 — Modern Türkçe devri: Burada bugünkü canlı ve edebî Türk şiveleri vardır.

Profesör Caferoğlu bu devreleri içine alan 4 ciltlik bir Türk dili tarihi hazırlamıştır. Birinci cilt, anavatanda Türkçenin I—IX asırlar arasındaki gelişmesine ayrılmıştır. Türkçenin menşei ve bilinmiyen devreleri hakkındaki mahdut malûmat da bu cildin çerçevesine girmektedir.

İkinci cilt, IX — XV. asır arasındaki müşterek Orta Asya edebî Türkçesi'ne tahsis edilmiştir.

Üçüncü cilt, aynı asırlardaki Selçuk ve Osmanlı Türkçesi için ayrılmıştır.

Dördüncü cilt ise XV. — XX. asır arasında başka başka Türk illerinde gelişme bulan edebî ve canlı şiveler tarihini içine almaktadır.

Bu dört ciltlik büyük eserin 2. cildi ile 1. cildin 80 sahife tutan 1. Bölümü yayınlanmıştır.

İşte yukarda kaydettiğimiz eser birinci cildin 80 sahifelik bu 1. Bölümüdür.

Forma forma çıktıktan sonra 1947 de cilt hâline getirilen bu eser Profesörün küçük bir ön sözünden sonra gelen 5 bölümden ibarettir.

1. Bölüm eserin giriş kısmıdır. Burada Türk dilinin târihi durumu, dilin iç ve dış tarihi ve Türk dili tarihi araştırmasının gayesi anlatılmaktadır.

2. Bölümde Türk dilinin menşei meselesi ele alınarak jeneolojik tasnife göre Türk dilinin yeri, Philip Von Strahlenberg ve eseri, R. Rask ve teorisi, İskit dilleri meselesi, Max Müller'in «Politikal languages» ve «Nomadical languages teorisi, Klaproth, Siebold, W. Schott, Hoffmann, Winkler, Pröhle'nin iddiaları, Sümer — Akad dilleri hakkındaki yanlış düşünceler, Castrén ve Ural — Altay dilleri araştırması meselesi, Schott'un Ural — Altay dillerini mukayeseli yolla araştırması, «z=r» ve «ş=l» teorisi, Fin — Ugr dilleri üzerindeki araştırmalar, hakikî Altay dilleri grubunun araştırılması, Moğolcanın Altay dilleri içerisindeki önemi ve durumu, aynı Türk şiveleri ve lehçeleri üzerindeki ilk araştırmaların değeri, Rhotacis-

mus ve Lambdaismus, Türk ve Moğol dilleri karâbeti dâvâsı, en eski Altay dili krokileri, Kora ve Türk — Moğol dili karâbeti, Ural — Altay dilleri karâbeti hakkında son fikirler, yafetoloji mektebi kurucusu Marr'ın Türk dili menşei hakkındaki fikirleri, Türk ve Sümer dilleri karâbeti meselesi, F. Hommel ve araştırmaları, Hilaire de Barenton'un bu husustaki eseri, aynı meseleye dâir B. Munkâcsinin bir araştırması, morfolojik dil tasnifi bakımından Türk dilinin beşerî diller arasındaki mevkiî etrafıca incelenmektedir.

3. Bölümde, Türk dilinin devreleri ve Milâttan önceki durumu üzerinde durularak, eskiden yeniye doğru Türk dilinin devrelere ayrılışı, Milâttan önceki Türk dilinin araştırma sahasındaki durumu ve bu husustaki fikirler anlatılıyor, Harri'ler ve dillerinin Tür!çeye karşı ilgisi'ne temas edildikten sonra Etrüskçenin Türkçe ile ilgisine geçiliyor.

4. Bölümde, en eski Türkçe devrine giriliyor. Bu kısımda Türk dilinin lehçe, şive ve ağızlara ayrılışı meselesi, ana Türkçe, Poppe ve iddiası üzerinde duruluyor.

5. bölümde, en eski Türkçe devrinin kendisi anlatılıyor. Hunlar ve dillerine temas edilerek, Hunlara dâir târihî mâlûmat veriliyor, Hunların medenî seviyeleri, Hun Türkçesine dâir ilmî araştırmalar, Hun dili yâdigârları üzerinde durulduktan sonra Hun ittihadına giren bâzı Türk boylarına geçilerek Sabir'ler ve dilleri, Avar'lar ve târihleri, Avar diline âit bakiyeler anlatılıyor. Bundan sonra Bulgar Türklerine geçiliyor. Bulgar Türklerinin tarihi, İbnî Fadlan'ın Bulgar iline seyahati, eski Bulgar lehçesinin karakteri hakkındaki fikirler, Bulgar — Çuvaş lehçesinin mukayesesi ve Aşmarin, Tuna Bulgarları, Çatalar kitabesi ve Tuna Bulgarları lehçesine ait dil yadigârları, büyük Bulgaristan yahut Volga Bulgarları, mezar taşları ve içerisine aldığı Volga Bulgarları lehçesine ait unsurlar, aynı lehçeye ait diğer dil yadigârları üzerinde esaslı bir şekilde duruluyor.

Bu suretle 1. cildin neşredilen I. bölümü de burada sona eriyor. Eser Edebiyat Fakültesi neşriyatındandır.

Caferoğlu, Prof. Ahmet,

Türk Dili Tarihi Notları, II. İstanbul, 1943, 8°.

Bu eser, yukarda bahsettiğimiz dört ciltlik Türk dili tarihi'nin ikinci cildir. Türk dili tarihinin ilk defa bu cildi basılmıştır. Bu da

daha sonra çıkan 1. cildin 1. bölümü gibi Edebiyat Fakültesi yayınlarındandır.

Bu sahada yazılmış ilk büyük eser olan bu kitap, 160 sâhife içinde, IX. uncu asırdan XV. asıra kadar edebî Türkçenin gelişmesini anlatmak tadır. Eserin konusunu, coğrafi bakımdan Şarkî Türkistan da dahil olmak üzere Orta-Asya ile eski Altn-Ordu devleti'nin geniş arazisi, yani bugünkü cenup Rus stepleri teşkil ediyor.

Profesör'ün Orta Türkçe devri dediği dil devresini ihtiva eden bu eser 6 bölüme ayrılmıştır.

1. bölümde, eski Türkçe devrinin öz malı olmakla beraber bu devirde de büyük bir gelişme sahası bulduğu için kitaba alınan, Uygur Türklerinin kullandığı alfabe sistemleri ele alınmakta, Soğd, Uygur ve Manihey hurufâtı iyice incelenmektedir.

2. bölüm, Karahanlılar devrinde Türkçenin inkişafıdır. Bu bölümle Türk dilinin islâmdan sonraki gelişmesine geçilmekte, Türklerin ilk islâm medeniyeti dairesine girişleri, Arap — Türk yaklaşması, Türk dilinin islâm sahasına girişi etraflıca anlatıldıktan sonra devrin dil yadigârlarına gelinmektedir.

Bunlardan, önce Kaşgarlı Mahmut ve eseri ele alınıyor; eserin muhteviyatı, Kaşgarlıya göre cihan haritası, Kaşgarlıya göre Türk ulusunun boyları, Kaşgarlıya göre Türk şivelerinin fonetik ve morfolojik tasnifi, Divan'a göre Türk şiveleri arasındaki farklar, Hakaniye Türkçesi ve Oğuz Türkçesi anlatılıyor.

Sonra Kutadgu Bilig'e geçiliyor; eserin müellifi, mevzuu, tarihi, adı ve şive hususiyetleri üzerinde uzun uzun duruluyor.

3. bölümde, müşterek Orta-Asya Türkçesi'nin Kaşgar şivesinde yazılmış diğer eserlere geçiliyor; Aybet-ül-Hakayık, Sarayçık testisi üzerindeki yazılar, Kutadgu Biligin mukaddimesi, Kıssas-ül-Enbiya, Oğuz Kağan Destanı, tefsir, fıkıh ve Kur'an tercümelere inceleniyor.

4. bölüm, müşterek Orta-Asya Türkçesinin garbî Türkistan şivelerini ele almakta, Harzem sahası, Harzem şivesinin doğusu. Harzem şivesinde yazılmış eserler ve bunların şive hususiyetleri üzerinde durulduktan sonra teker teker dil yadigârlarına geçilmektedir. Bunlardan Nehc-ül Feradis, Muin-ül-Mürid, Muhabbetnâme, Mukaddimet-ül-Edeb ve Mehmed Bini Kays ve eseri etraflıca tetkik ediliyor, sonra yazılış yerleri meçhul bazı garbî Türkistan eserlerine geçilerek Ali'nin Kıssa-i Yusuf'u ile Revnak-ül-İslâm inceleniyor.

5. bölümde, müşterek Orta-Asya Türkçesinin İran şiveleri ele alınmaktadır. Bu bahiste, Türkçenin bu sahadaki inkişafı toplu ola-

rak mütalâa edildikten sonra sahanın yegâne eseri olan İbnü M'ühenna'nın **Hilyetül-insan ve Hilbetül-lisan** adlı lûgatı üzerinde durulmaktadır.

6. bölüm, Altın-Ordu'ya dahil Türk illerinde Türkçenin inkişafı ve yadigârları'na ayrılmıştır. Bu saha hakkında umumî malûmat verdikten sonra Profesör son olarak Kıpçak sahasının yegâne derli toplu eseri olan **Codex Cumanicus**'u en geniş bir şekilde incelemektedir. Codex Cumanicus'la Türk Dili Tarihinin bu cildi de burada sona ermektedir.

Türk Dili Tarihi Notları gibi mütevazı bir isim taşıyan bu eserler bu sahanın ilk ve yegâne kitaplarıdır. Türk dili tarihi şimdiye kadar ilk defa böyle bir tetkik konusu olmaktadır. Gerçi her şeyden önce güdülen gaye, Türkoloji talebesine takip ettikleri dersin toplu bir kitabını vermektir. Fakat Türk Dili Tarihi Notları, bugün yalnız bununla kalmamakta alâkadarların ihtiyaçlarına en geniş ölçüde cevap vermektedir. Şüphesiz eserin diğer ciltlerinin de bir an önce çıkması, Türk kültür tarihi için çok arzuya şayan bir keyfiyettir.

Türk dili tarihi notları, esas itibariyle Türk dilinin dış tarihini inceleme konusu olarak almakta ise de dilin iç tarihine geniş bir yer ayırarak gramer inkişafına da mümkün olduğu nisbette temas etmektedir. Eserde Türk tarihinin umumî inkişafına bilhassa dikkat edilmesi, ona esaslı bir insicam veriyor.

Türk Dili Tarihi Notları, sahife altlarında olmak üzere çok geniş bir bibliyografya ile süslenmektedir. Bu sahada çalışanlar için ne büyük bir kıymet ifade ettiğini bildiğimiz bu hususu bilhassa kaydetmeden geçemeyeceğiz.

Caferoğlu, Prof. Ahmet,

Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme, I, İstanbul, 1940.

8°.

Profesör Caferoğlu, 1936'dan itibaren yaz tatillerinde Anadolu'yu dolaşarak ağızları tesbit etmeğe başlamıştır. Hâlâ devam eden bu faaliyetin ilk mahsulü yukardaki eserdir. Edebiyat Fakültesi yayınlarından olan bu eser, 1936-39 yılları yaz aylarında garbî ve cenubî-garbî Anadolu'da yapılan araştırmalar neticesinde meydana gelmiştir. Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, İsparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli ve Kütahya ağızlarını ihtiva eden

bu kitap 9 bölüm halinde 216 sahifelik metin ve sözlükten müteşekkildir.

1. bölüm, Balıkesir vilâyeti ağzıdır. Burada manzum-mensur 17 parça metin vardır.

2. bölüm, Manisa vilâyeti ağzını tesbit etmektedir. Manzum-mensur 12 parça metin ihtiva etmektedir.

3. bölüm, Afyonkarahisar vilâyeti ağzında 31 metin parçasından ibarettir.

4. bölüm 10 parça metinle İsparta vilâyeti ağzına tahsis edilmiştir.

5. bölümde 6 metinle Aydın vilâyeti ağzı gelmektedir.

6. bölüm, 22 parça metinle İzmir vilâyeti ağzını tesbit etmektedir.

7. bölüm, yine 22 parça ile Burdur vilâyeti ağzına aittir.

8. bölümde 13 parça metinle Antalya, Muğla, Denizli ve Kütahya vilâyetleri ağzları zikrediliyor.

9. bölüm, bütün bu vilâyetlerin ağzlarından toplanmış 2300 kelimelik bir sözlüktür.

Burada biten eserin başında, bu araştırmaların gayesini ve yolunu gösteren bir önsöz vardır. Metinler dörtte üç nisbetinde manzumdur. Hususî bir transkripsiyon sistemi tatbik edilmiştir.

Bugüne kadar sekiz kitap şeklinde çıkan bu toplamalar serisinin, ağzları tesbit itibariyle, dil için bir malzeme kaynağı olarak kıymetleri olduğu gibi, halk edebiyatının örnekleri olarak, edebiyat yönünden de ehemmiyetli birer metin hazineleri sayılabilecekleri muhakkaktır. Ayrıca Türk halk bilgisi malzemesini geniş ölçüde ihtiva etmeleri ise folklorumuz için çok mühimdir. Anadolu ağzlarını tesbit eden metinlerin yok denecek kadar azlığı karşısında böyle bir toplama faaliyetine çok ihtiyaç vardı. Bugün Caferoğlunun giriştiği teşebbüs aşağı yukarı bu ihtiyacın karşısına çıkmış esaslı tek faaliyettir.

Caferoğlu, Prof. Ahmet,

Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme, II, İstanbul, 1941, 8°.

Bu serinin ikinci kitabı olan bu eserde Konya, İsparta, Burdur, Kayseri, Çorum ve Niğde vilâyetlerine ait oyunlar, tekerlemeler, yanılmaçlar ve oyun istilâhları tesbit edilmiştir. Kısa bir önsözden sonra 171 sahifelik metni ihtiva eden kitap, 9 bölüme ayrılmıştır.

1. bölümde 63 Konya oyunu, 2. bölümde 29 İsparta oyunu, 3 bölümde 29 Burdur oyunu, 4. bölümde 49 Kayseri oyunu, 5. bölümde 21 Çorum oyunu, 6. bölümde 27 Niğde oyunu, 7. bölümde 178 tane oyun istilâhı, 8. bölümde 320 kelimelik sözlük ve 9. bölümde mânaları anlaşılamiyan, çocuk ağzına ait 194 kelimelik indeks vardır.

Eserde oyunlar, Profesör tarafından etraflıca tarif edilerek anlatılmakta ve arada geçen konuşma, türkü ve tekerlemeler transkripsiyonla aynen nakledilmektedir. Bu kitap ta Edebiyat Fakültesi yayınlarındandır.

Caferoğlu, Prof. Dr. Phil. Ahmet,

Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, I, İstanbul, 1942, 8°.

Aynı serinin üçüncü kitabı olan bu eser Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Kars, Erzurum, Çoruh vilâyetleri ağızlarına aittir. İçinde Profesörün bu üç il ağzı ve uruğları hakkında etraflı malûmat veren bir önsözü ile 294 sahifelik metin ve sözlük vardır. Eserin 10 bölümünden 7 sini Kars ili ağızları teşkil etmektedir.

Bunlardan 1. bölüm, 9 parça metinle Karakoyunlu uruğu ağzına, 2. bölüm 32 parça ile Karapapah-Terekeme ağzına, 3. bölüm 11 parça ile Dünbüllü-Çarıhçı ağzına, 4. bölüm 6 parça ile Kacar ağzına, 5. bölüm 17 parça ile Türkmen ağzına, 6. bölüm 6 parça ile Ayırım, Afşar ve Bayat ağızlarına, 7. bölüm de yerli Kars ağzına tahsis edilmiştir.

8. bölümü 22 parça ile Erzurum teşkil etmektedir. 9. bölüm Çoruh'un üç parça metninden ibarettir. 10. bölümde aşağı yukarı 2000 kelimelik bir sözlük vardır.

Altıda beş nisbetinde manzum metinlerden müteşekkil olan eserin sonuna bir de has adlar listesi konmuştur. Bu listede 300 kadar kadın, 125 kadar erkek adı vardır.

Caferoğlu, Prof. Dr. Phil. Ahmet,

Anadolu Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1943, 8°.

Anadolu ağızları serisinin dördüncü kitabı olan bu eser de Türk Dil Kurumu yayınlarındandır. Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amas-

ya ve Niğde vilâyetleri ağızları ile Kalaycı Argosu ve Geygelli Yürüklerinin gizli diline tahsis edilmiştir.

Eserin önsözünde Profesör Caferoğlu, gizli yahut hususî diller, Kalaycı argosu ve Geygel Yürüklerinin gizli dili hakkında bilgi vermektedir.

269 sahifelik metinle bir sözlükten ibaret olan eser 8 bölümdür. Her bölümde bir vilâyet olmak üzere, sıra ile, Kastamonu ağızından 45, Çankırı ağızından 43, Çorum ağızından 14, Amasya ağızından 17, Niğde ağızından 7 parça metin vardır. 6. bölüm 3 parça metin ve 130 kadar kelime ile Burdur ve Muğlanın Kalaycı argosunu tesbit etmektedir. 7. bölüm Geygelli Yürüklerinin gizli diline ait 40 kelimeye ayrılmıştır. 8. bölüm 2300 kelimelik sözlüktür.

Eserdeki metinlerin dörtte üçü manzumdur.

Caferoğlu, Prof. Dr. Phil. Ahmet,

Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1944, 8°.

Bu serinin beşinci kitabıdır. Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Eserde, Profesörün, Sivas ve Tokat vilâyetleri hakkında verdiği, araştırmaya zemin teşkil eden bilgileri havi önsözünden sonra 276 sahifelik metin ve sözlük kısım gelmektedir. Bu kısım üç bölüme ayrılmıştır. 1. bölümde Sivas ağızından 79, 2. bölümde Tokat ağızından 49 parça metin vardır. Bunlardan ancak onda biri mensurdur. 3. bölümü teşkil eden sözlük kısmında ise 1900 kadar kelime vardır.

Caferoğlu, Prof. Dr. Phil. Ahmet,

Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1945, 8°.

Yine T.D.K. yayınlarından olup bu serinin altıncı kitabını teşkil eden bu eser Malatya, Elâzığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş vilâyeti ağızlarını tesbit etmektedir. Başında Profesörün bir önsözü vardır. İçindeki metinler 258 sahifeyi bulmaktadır. Her bölüm bir vilâyete ait olmak üzere, 5 bölüm, sıra ile Malatya'dan 46, Elâzığ'dan 15, Tunceli'den 3, Maraş'tan 18 ve Gaziantep'ten 41 parça, dörtte üç nisbette manzum metin ihtiva etmektedir. 6. bölümü teşkil eden söz-

lük kısmında 1000 kadar kelime vardır. Esere Malatya vilâyetinden tesbit edilen 250 kadın adı da ilâve edilmiştir.

Bu kitap Prof. Caferoğlu'nun 1944 yazında yaptığı gezinin mahsulüdür.

Caferoğlu, Prof. Dr. Phil. Ahmet,

Kuzey - Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1946, 8°.

Aynı serinin yedinci kitabı olan bu eser de T.D.K. yayımlarındandır. 355 sahifelik beşte dördü manzum metinlerle Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve yöresi ağızlarını tesbit etmektedir. Başında diğerlerinde de olduğu gibi Profesörün bu toplamalar hakkında verdiği bazı izahatı ihtiva eden bir önsözü vardır. 5 bölümlük eserin 4 bölümü, sıra ile, Ordu (51 parça metin), Giresun (24 parça), Trabzon (57 parça) ve Rize (24 parça) vilâyetlerine tahsis edilmiştir. Sözlükten ibaret olan 5. bölümde 1800 kadar kelime vardır.

Caferoğlu, Ahmet,

Orta - Anadolu Ağızlarından Derlemeler, İstanbul, 1948, 3°

Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara vilâyetleri ile Afşar, Saçıkarcı ve Karakoyunlu uruklarının ağızlarını tesbit eden bu eser, Anadolu ağızlarından toplamalar serisinin sekizinci ve en son çıkan kitabıdır. Hemen hemen baştanbaşa manzum metinlerle doludur.

5 bölüm, sıra ile Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat ve Ankara vilâyetlerine, 6. bölüm sözlük'e tahsis edilmiştir. Niğde'den 33, 9 u Afşar, 2 si Saçıkarcı, 1 i Karakoyunlu uruğu ağzına ait olmak üzere Kayseri'den 42, Kırşehir'den 32, Yozgat'tan 51, Ankara'nın Kırıkkale kazasından ise 14 parça metin vardır. Sözlük aşağı yukarı 1500 kelimeliktir.

Serinin bu kitabı İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yayımlarındandır.

Bütün bu eserlerde kullanılan transkripsiyon sistemi hep aynıdır. Metinler, bir araya getirilirken, bu malzemenin biran önce neşri endişesi ile, lisanî bir tasnife tabi tutulmamış, şimdilik sadece coğrafî sahalara göre ciltlere taksim edilmiştir. Toplandıkça neşredilen bu malzemenin esaslı bir tasnifi toplamaların tamamlanmasından

sonraya bırakılmaktadır. Onun için, yalnız birbirine yakın değil, tamamıyla birbirlerinin aynı olan ağızların bile başka başka ciltlere girdiği vakidir. Bu hususta, ağızların hususiyetleri dikkat nazarına alınarak yapılacak bir tasnif, ancak bütün Anadolu ağızlarına ait malzeme derlenip yayımlandıktan sonra ayıklama yolu ile yapılabilir. Onun için şimdilik malzeme coğrafi sahalar içinde toplandıkça neşredilmektedir.

Bu 8 ciltlik metinler toplanırken ağızların tabiliğini muhafaza-ya çok gayret edilmiş anlattıkları zaptedilen kimselerin anlatırken şivesini bozmasının mümkün olduğu kadar önüne geçilmeğe çalışılmıştır. Malzemenin tesbitine bilhassa mahpuslardan çok faydalanılmış, ağzı tesbit edilen kimselerin isim ve adresleri de metinlerin altına yazılmıştır.

E r t a y l a n , O r d . P r o f . İ s m â i l H i k m e t .

V a r a k a v e G ü l ş a h .

Türk Edebiyatı Tarihi Ord. Profesörü İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Dili ve Edebiyatı Dalı'na geldikten sonra Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk san'atı tarihini ilgilendiren manzum ve mensur eski eserlerimizi, çoğaltarak yok olmak tehlikesinden kurtarmak, ilgililere tanıtmak ve Türkoloji talebelerine inceleme ve seminer belgeleri hazırlamak maksadiyle birer ikişer neşretmeğe başlamıştır. Sür'atle devam eden bu faaliyet az zamanda bize bir çok eser kazandırmak istidadındadır. Öyle ki bu suretle 2 yılda 6-7 eser neşredilmiştir ve halen bir o kadarının daha matbaalardan çıkması beklenmektedir.

İşte **Varaka ve Gülşah**, bu faaliyetle ortaya konan Türk edebiyatları örnekleri'nin birinci kitabıdır.

Küçük bir önsözle takdim edilen eser iki kısımdan müteşekkildir.

1. Kısım «Varaka ve Gülşah ve Yûsufî» başlığını taşıyan ve Profesörün mesnevî hakkında geniş bir etüdü olan mukaddimedir.

2. Kısım ise Varaka ve Gülşah mesnevisinin, faksimile suretiyle neşredilen metnidir.

43 sahife tutan mukaddimedede, Profesör Ertaylan, önce bu romantik mesnevinin Türk dili ve edebiyatı tarihi için değerini tebarüz ettiriyor. Eserin tarihini ve yerini de tesbit ettikten sonra bir

kissehân olan müellif Yûsufî Meddah'ın şahsiyetini etraflı bir şekilde tetkike girişiyor. Bundan sonra eserin ilk defa nerede yaratıldığını araştıran Profesör, mesnevinin konusuna geçerek önce konunun mahiyeti ve kahramanları üzerinde durup ehemmiyetini belirtiyor, sonra hülâsasını veriyor.

Konunun hikâyesinden sonra Varaka ve Gülşah'ın orijinalitesine geçilmekte ve diğer islâm mesnevileri ile karşılaştırılması yapılmaktadır. Arkasından eserin edebî değerine geçen Profesör, onu, şekil, vezin ve kafiye, retorik, konsepsiyon ve uslûb bakımından ayrı ayrı incelemekte, daha sonra eserin dil bakımından değeri üzerinde durarak imlâ ve gramer hususiyetlerini belirtmekte, mesnevide geçen arkaik tâbir ve kelimelerin hepsini sıra ile vermektedir. Nihayet Varaka ve Gülşah'ın diğer yazma üç nüshası üzerinde durulmakta ve bir bibliyografya ilâvesi ile mukaddimeye son verilmektedir.

2. kısım metindir. Bu metin, Koyunoğlu İzzet'in hususî kütüphanesindeki yazma nüshadan alınarak faksimile yoluyla neşredilmiştir. Koyunoğlu nüshası, diğer üçünden de eski bir istinsaktır. İşte bu istinsahı neşredilen Varaka ve Gülşah, «fâilâtün fâilâtün fâilün» vezninde 1578 beyitlik bir mesnevidir. Hicrî 770 (M. 14. asır) de Yûsufî Meddah tarafından yazılmıştır. Altı meclîs halinde, Varaka ve Gülşah adlı iki sevgilinin macerasını hikâye eder. Konu Mekke — Yemen — Şam müsellesinde, Hazreti Peygamber zamanında geçer. Tabii kahramanları Araptır.

Varaka ile Gülşah «beşik kertme» usulü ile doğuştan birbirine adanmış amca çocuklarıdır. Kuvvetli bir aşk içinde büyürler. Tam evlenecekleri sırada başlarından eserin 6 meclisini dolduran uzun ve büyük maceralar geçer ve bu maceraların sonunda ikisi de ötürler. Fakat bir müddet sonra mezarlarının yanından geçen Hazreti Peygamberin duası ile dirilerek tekrar birbirlerinin olur ve yeryüzünde 40 yıl mes'ut mes'ut yaşarlar.

Profesör Ertaylan'ın bu neşri, edebiyat ve dil âleminde bir hâdise olmuş, icabeden alâka ve dikkati üzerinde toplamış, hakkında tetkikler yapılmasına sebeb olmuş, hasılı Varaka ve Gülşah'a yeriden can vermiştir¹.

1. Bu hususta bilhassa Doçent Ahmet Ateş'in mezkûr mesnevinin kaynaklarını Arap edebiyatında arayarak iki Arap rivayetine bağlayan makalesini kaydetmeliyiz. (Bk. Ahmet Ateş Varaka ve Gülşah mesnevinin kaynakları, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, cilt II, sayı 1-2, İstanbul 31 Aralık 1947).

Ertaylan, Ord. Prof. İsmail Hikmet,

Risâle-i Sultan Hüseyin Baykara, İstanbul, 1945, 8°.

Türk edebiyatı örnekleri serisinin ikinci kitabı olan bu eser de Varaka ve Gülşah gibi Fakülte yayınlarındandır. Bu küçük kitap, Profesörün bir mukaddimesi, Sultan Hüseyin Baykara'nın bir minyatürü ve 14 sahifelik risâle faksimilesinden müteşekkildir.

Profesör Ertaylan, 1944-45 senesi tatilinde Anadolu'ya yaptığı bir tetkik seyahatinde, Amasyada Bayezid küt. No. 15 de, yanlışlıkla «Divân-i Nevâî» adı ile deftere geçirilmiş olan yazma bir Hamsat-ül Mütahayyirîn nüshasının başında, Risâle-i Sultan Hüseyin Baykara» adlı bir eser görmüş, okuyup istinsah etmiş, ehemmiyetine binaen sonradan İstanbul'a isteterek fotoğrafını aldırıp aynen bastırmıştır.

Risâlede Hüseyin Baykara, önce Allah'a hamd'ü senâ, sonra Hazreti Peygamberi, halife ve sehâbeleri yâd ettikten sonra «fakir-i hakir Sultan Hüseyin» «muntak beyan kılur» diyerek mevzua giriyor. Önce, Tanrının kâinatı yoktan var ettiğini, bunu insan için yaptığını, insanın en mükemmel varlık olduğunu, söylüyor; sonra, Tanrının insana verdiği nimetlere işaret ederek bunlara karşı insanın ne kadar şükretmesi lâzım geldiği üzerinde uzun uzun duruyor. Buradan kendi zamanındaki refah ve emniyeti anlatmağa geçiyor. Arkasından devrinin ilim, irfan ve fazilet hayatına temas ederek bu hususta en büyük üstad diye İran klâsik edebiyatının son büyük şairi olan Molla Câmi'yi gösteriyor. Ondan ve isim zikretmeden daha başka kıymetlerden bahsediyor. Fakat bunların fars dili ile yazdıklarına işaretle Türk dilinin çıplak kalmış bir sevgili gibi mahcubiyetinden ortaya çıkamadığını teessüfle kaydediyor. İşte tam bu vaziyette Ali Şîr Nevâyî'nin çıkararak Türk dilinin cesedine Mesih ankası ile ruh verdiğini ve Türk dili adlı dîberin onun sayesinde her türlü libas ile süslendiğini beyan ediyor. Nice şiirlerinin hatıra geldiğini söylyerek onu ezberlediğini ihsas ettirdikten sonra Nevâyî'den parçalar alıyor. Nihayet onu uzun uzun medh ile Nevâyî'nin gelmesinin dahi mucib-i şükr bir nimet olduğunu kaydedip bunun için de Tanrıya şükürler ediyor. Böylece risâle de bitmiş oluyor.

Risâle gerek S. H. Baykaranın, gerek 15. asır Çağatay edebiyat nesrinin güzel ve tarihî bir vesikasıdır. Aynı zamanda H. Baykara saltanatının içtimaî, ilmî, bedîî ve medenî hayatına ait te kuvvetli bir tarih belgesidir.

Nesri ,arada sırada şiir parçaları ile süsleyen Baykara, bilhassa «ki» yerini tutan «kim» lerle baştanbaşa cümleleri birbirine bağlayarak dikkati çekmektedir. Üslûb çok temiz ve kuvvetlidir. Anlatılmak istenilen en iyi şekilde anlatılmış ve risâleye edebî bir mahiyet, bir mensûre mahiyeti verilmiştir. Daima kendisinden fakir diye bahseden Baykaranın tevazuu bilhassa dikkati çekmektedir.

Ele geçen bu risâle, eserin aslı değil, istinsah edilmiş bir nüshasıdır.

Risâle-i Sultan Hüseyin Baykara, bu neşrinden evvel ilim ve edebiyat âlemince bilinmiyordu.

Ertaylan, Ord. Prof. İsmail Hikmet,

Tarih-i Edirne — Hikâyet-i Beşir Çelebi, İstanbul, 1946, 8°.

Bu eser de Türk edebiyatı örnekleri serisinin üçüncü kitabıdır. Profesörün kısa bir önsözü ile 21 sahifelik metinden ibarettir. Konyunoğlu İzzet'in kütüphanesindeki yazmalar arasından alınarak faksimile suretiyle neşredilmiştir. Hangi tarihte kimin tarafından yazıldığı eserde mukayyed değildir.

Eser mevzu bakımından ikiye ayrılıyor: 1. Beşir Çelebi, 2. Edirne.

Eserde önce Beşir Çelebi'nin hikâyesi anlatılmakta, sonra Edirneye geçilmektedir.

Fatih devrinin meşhur faziletli simalarından olan Beşir Çelebinin bu küçük yazmadaki hikâyesini şöylece kısaltabiliriz: Vaktiyle Konya'da Beşir Çelebi adında bir hakim var imiş. Tabib-i hâzıkmış. Faziletleri dillere destanmış. Sultan Muhammed Han Edirne'de tahta geçince, Beşir Çelebi'yi, Karamanoğlu İbrahim Beye mektup vazmak suretile, getirtmiş bir köşk vermiş.

Bundan sonra eserde padişahla Beşir Çelebinin önce havaya suya, sonra Edirneye dair konuşmaları var. Fatih'in suallerine verdiği cevaplarla Beşir Çelebi Edirnenin havasını, suyunu, mevkiini anlatır ve çok beğenir, padişah da bundan memnun olur.

Buradan artık Edirnenin anlatılmasına geçilir. Sarih bir işaret olmamakla beraber bu geçişten Tarih-i Edirne kısmının Beşir Çelebi'nin telifatından olduğu anlaşılıyor. Baş taraf her halde sonradan yazılmıştır.

Bu kısımda önce Edirnenin ikliminden, sonra Osmanlılar tarafından yapılan inşaattan, camilerden, Eski Camiden, Darülhadis'ten

Kinisâ Camiinden bahsedilmektedir. Bundan sonra nehirlere geçiliyor, Tunca, Meriç, Arda, uzun uzun anlatılıyor. Nihayet şehrin eski haline gidilerek kuruluşundan, bilhassa kalesinin yapılışından bahsedilmekte, kale, köprü ve kiliseleri anlatılmakta, en sonunda da Murad Han tarafından, Mekke, Medine ve Kudüsten sonra gelen bu çok faziletli şehrin, zaptedilerek Osmanlılarca merkez ittihaz edildiğini beyanla esere son verilmektedir.

Bütün bunlar eserde birtakım rivayet ve nakillerle anlatılmakta ve efsanevî izahlarla süslenmektedir. Müellif veya müstensihle tarihe dair bir kayıt yoktur. Sultan Mehmede merhum dediğine ve Beşir Çelebi'den rivayet suretiyle bahsedildiğine bakılırsa yazının bir hayli sonraya ait olduğu anlaşılır. Yer itibarıyla Edirne'de yazılmış olması muhtemeldir. Eser sâde bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.

Ertaylan, Ord. Prof. İsmail Hikmet,

Tevârih-i Âl-i Osman, İstanbul, 1946, 8°.

Bu serinin dördüncü kitabı olan bu eser, Beşir Çelebi'nin tarihidir. Profesörün eserin müellifi Beşir Çelebi'den bahseden kısa bir önsözü ile Beşir Çelebi'nin 189 sahife tutan *Tevârih-i Âl-i Osman*'ının metninden ibarettir. Bu da Koyunoğlu İzzet'in yazmalarından alınarak faksimile ettirilmiştir. Müstensih bu nüshayı Beşir Çelebi'nin yazdığı orijinalden istinsah ettiğini söylüyor.

Beşir Çelebi eserine manzum başlamıştır. 44 beyitlik manzum mukaddimeden sonra tarih, manzum - mensur karışık olarak devam etmektedir. Üslûb, ifade ve münderecat itibarıyla «*Tevârih-i Âl-i Osman* adlı anonim vekayinâmelere pek benzeyen bu eser *Âl-i Osman* beyleri, padişahları ve padişahzadelerinin başlarına neler gelmiş olduğunu ve bunların neler yaptıklarını, aynı zamanda, Kostantiniyye'yi kimlerin yaptığını, bu şehrin kimlerden kaldığını, üzerine kimlerin gelip cenk ettiklerini ve bunca rüzgâr harab olup yine mamur olduğunu anlatmaktadır.

Ertaylan, Ord. Prof. İsmail Hikmet,

Divân-i Sultan Hüseyin Mirza Baykara «Hüseyini», İstanbul, 1946, 8°.

Aynı serinin beşinci kitabı olan bu eser Profesörün 1,5 sahifelik bir önsözü ile başlamaktadır. Bundan sonra Sultan Hüseyin Mirza

Baykara divanları ve faksimile ettirilen nüsha hakkında toplu malûmat verilmiştir. Divanın zikredilen nüshaları şunlardır:

- 1 — İst. Üni. Küt. T. Y. No: 1977.
- 2 — Londra British Museum Or. 3493.
- 3 — İst. Ayasofya Küt. No: 3913.
- 4 — Paris Bibliothèque Nationale'deki nüsha.
- 5 — İst. Ayasofya Küt. No: 3911.
- 6 — İst. Fatih Küt. No: 3806.
- 7 — İst. Fatih Küt. No: 3807.
- 8 — Londra British Museum Add. 7926.
- 9 — Londra British Museum Or. 3379.
- 10 — Leningrad Asya Müzesi Nu: 292.
- 11 — Leningrad Umumî Küt. II, 6: 17.
- 12 — Türkistan sâbık Maarif Komiseri Merhum Şâir Fıtrat'ın hususî kütüphanesindeki nüsha.
- 13 — Türkistanda Merğilan'da bir zatın hususî kütüphanesindeki nüsha.
- 14 — Bakû'da Âzer-neşr'de 1926 da basılan nüsha ki şâir Fıtrat'ın yazmasından istinsah edilmiştir.
- 15 — Fatih Millet Küt. No: 106.
- 16 — Merhum şâir Fıtrat'ın 1928 de Semerkand'da Öz-neşr Taşkent tarafından basılan «Özbek Edebiyatı Nümuneleri» adlı eserin 158-167. sahifelerinde neşredilen Hüseyin Baykara gazelleri ve muhammesleri.

Bunlardan Başka S. H. Baykara'nın muhtelif tezkirelerle edebiyat tarihlerinde rastlanan Türkçe ve Farsça gazelleri.

Tezkire sahibi Vâlih'in bahsettiği Farsî divan görülmemiştir.

Profesörün verdiği malûmata göre, bunlardan birincisi, S. H. Baykara'nın hayatında kendi gözde hattatı Sultan Alî el-Meşhedî'nin nefis nestaliki ile Herat'ta yazılmıştır. İkincisi de onun yazısı ile dir. En eski nüshalar bunlardır.

Yukardakilerden bir kısmı tam divan olmayıp müntehabattır. Divanların da hepsinin gazel sayısı aynı değildir. Bu bakımdan en zengini 6 ncısıdır. 191 gazel, 2 muhammes ve 3 müfredi ihtiva eder.

Faksimilesi yapılan nüsha ise 5 incisidir. Bu nüsha Sultan H. Baykara'nın ölümünden 39 sené sonra 950 de Heratta, yazılarının kudret ve nefaseti ile dünyaca tanınmış bir hat üstadı olan Mîr Ali Herevî'nin şöhreti şakirdlerinden Kasım Alî tarafından yazılmıştır. En tamam nüsha değilse de en zenginlerinden biridir. İs-

tifade edilmek için el uzatılabileceklerin en iyisidir. Daha iyileri istifadeden maalesef uzaktadır.

Eserde, verilen bu izahattan sonra, divanın faksimile edilmiş metin kısmı gelmektedir. Bu kısım, 5. numaradaki nüshanın 194 sahifelik faksimilesi ile 48 sahifelik, faksimileye esas olan nüshada bulunmayan gazel ve tahmisler ve bir de Fatih nüshasından eklenen 13 sahifelik metin olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu suretle bugün için mümkün olan en güzel ve en zengin bir Baykara divanı yayın sahasına çıkarılmıştır. Buna bir de H. Baykara'nın, Prof. İ. H. Ertaylan koleksiyonundan alınıp renkli olarak basılan bir minyatürü konmuştur.

Ertaylan, Ord. Prof. İsmail Hikmet,

Gencnâme-i Refi'i, İstanbul, 1946, 8°.

Aynı serinin 6. kitabı olan bu eser, hurûfî edebiyatı örneklerindedir. Profesör tarafından, Edebiyat Öğretmeni İbrahim Olgun'daki yazma nüsha faksimile ettirilerek yayınlanmıştır. Bu nüsha İbâdullah Ali B. Hüseyin tarafından H. 1153 Cemaziyüllevvel'inin sonlarında istinsah edilmiştir.

Gencnâme-i Refi'i Hurûfî edebiyatının canlı bir mesnevisidir. Refi'i 16 ncı asır şâirlerindedir. Eseri «Mef'ûlü mefâilün faûlün» vezninde 169 beyitten ibarettir. Çift sütun üzerine 11 küçük sahifeye yazılmıştır. Tamamiyle didaktik mahiyette olup hurufî propagandası yapmaktadır. Şâir kâinatın esrarının bilinmediğini uzun uzun anlatarak hayli tasavvuf yaptıktan sonra nasihatler veriyor, sonra bu esrara bir kavmin vakıf olduğunu söyleyerek huruffileri işaret ediyor. Sonunda kendisinin de onlardan olduğunu ve kendisi ile refik olacak kimsenin muradına ereceğini bildirerek sözlerini bitiriyor.

Mesnevî, baştanbaşa hitap şeklindedir. Dil bakımından orijinaldir. Sade ve temiz bir üslûbu vardır. Bazı noktalarda hâlâ eski Türkçenin izleri görülüyor. İstikballer-ısar, -iser şeklindedir, -din ablatifine ratlanmakta olup -gıl emir eki'nin kullanıldığı görülmektedir.

Ertaylan, Ord. Prof. İsmail Hikmet,

Mesnevi-i Penâhî, İstanbul, 1946, 8°.

Aynı seriden olan bu kitap, hurufî edebiyatı örneklerinin ikincisi olarak yayınlanmıştır. «Fâilâtün, fâilâtün fâilün» vezninde 330

beyit olan bu mesnevi 16. asır Azerî şâirlerinden Penâhî'nindir. İbrahim Olgun'un yazmaları arasından alınarak faksimile edilmiştir. Küçük bir önsözden sonra gelen 20 sahifelik metin,

İptidâdır iptidâdır iptidâ
İptidâdan hâsıl oldu intihâ

beyti ile başlamaktadır. Hurufî noktai nazarı ile uzun uzun felsefe yapan eser iyi bir üslûba malik olup güzel tekrarlar ile doludur.

Kaplan, Doçent Dr. Mehmet,

Rubâb-i Şikeste (Mukaddime) İstanbul, 1945, 8°.

Rubâb-i Şikeste'nin 1945 te ikinci baskısı yapılmıştır. Yeni harflerle ilk defa bastırılan bu eserin başında, yeni Türk Edebiyatı Doçenti Dr. Mehmet Kaplan'ın Tevfik Fikret hakkında yazdığı 14 sahifelik bir yazısı vardır. «Tevfik Fikret, Hayatı ve Şiirleri» başlığını taşıyan bu yazı ilk defa psikolojik bir görüşle Fikret'i incelemektedir. Önce Fikret'in hayatı ve karakteri üzerinde durulmakta, arkasından şiirlerine geçilerek şâirliği dört devrede gözden geçirilmekte, nihayet üslûbundan bahsedilmektedir.

Bu mukaddime tamamiyle orijinal bir etüd olarak meydana çıkmıştır ve o zamana kadar Fikret hakkında yazılan yazıların hiç birisine benzememektedir.

Rubab-ı Şikeste'nin bu baskısının işte sadece bu mukaddimesi Doçentindir. Eserin metin kısmı ile Kaplan'ın hiç bir ilgisi yoktur. Eser M. Arıcan yayınevi tarafından neşredilmiştir.

Kaplan, Doçent Dr. Mehmet,

Tevfik Fikret ve Şiiri, İstanbul, 1946, 8°.

Türkiye Yayınevi'nin bastıracağı bu kitap Dr. Kaplan'ın Fikret hakkında 200 sahifelik orijinal büyük bir etüdüdür. Eserin başında Fikret'in küçük bir portresi ile aynen eski yazılı Rubâb-ı Şikeste'nin başındaki kıt'a vardır.

Eser, Dr. Kaplan'ın, Fikret hakkındaki tetkiklere umumî olarak temas ve eserdeki metodu izah eden 4 sahifelik bir önsözü ile başlıyor.

Dr. Kaplan, eserde Fikret'in ruhi macerasını, «ferdî ısırap», «ictimai hisler» ve «tabiate ait tahassüsler» adını taşıyan üç kadro

içinde incelemektedir. Bu kadrolar içinde Fikret psikoloji, estetik ve stilistik metotlarına göre ele alınmıştır. Bu bakımdan eser bizde şimdiye kadar yazılan ilk ve yegâne tetkiktir. Bilhassa psikolojisi ile Fikret burada, şimdiye kadar bilindiğinden çok başka bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şâir, herşeyden önce psikolojisi ile ele alınmış, aynı zamanda içtimâî âmillerin, edebî muhitin mahsulü olarak incelenmeye tabi tutulmuş, bunun için onu yetiştiren şartlar anlatılmış, ve nihayet şiiri stilistik bakımından çok geniş bir tetkikten geçirilmiştir. Bütün bunlar bizde ilk defa tatbik edilen garp metodlarıdır.

201 sahife tutan bu orijinal tetkikin birinci bölümünde Şinasi'den Servetifünun edebiyatına kadar Türk şiirine toplu bir bakış yapılmakta; burada sıra ile, Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın temsil ettikleri içtimâî ve siyasî fikirler devri, Hâmid ve Rezaizadenin temsil ettikleri ferdiyetçilik, büyük ıstıraplar ve ihtiraslar devri, ve Nâbizade Nazım, Mehmet Ziver, Fazlı Necip, Mehmet Celâl, Mustafa Reşit v. b. nin temsil ettikleri karakteristiği mecmua olan 1876-1895 arasındaki küçük ve günlük hususiyetler devri toplu olarak gözden geçirilmektedir.

İkinci bölümde Servetifünun devri ele alınıyor. Siyasî ve içtimâî hayat, nesil, tesadüfler ve birleşme, cephe teşekkülü ve birbirinden ayrı olan şahsiyetler üzerinde durularak mektebin teşekkül sebepleri izah ediliyor. Sonra Servetifünun edebiyatında müşterek hassasiyet ve tezahür şekillerine geçilerek müşterek tabiat görüşü üzerinde duruluyor.

Üçüncü bölüm, Fikret'in mizaç ve karakteri ve eserleri ile olan münasebetine tahsis edilmiştir. Burada Fikret'in karakter yapısında ecdadının hissesi üzerinde durulmuş, ana tarafı sesalı bir şekilde incelenmiş, hayatının muhtelif merhaleleri ve hassasiyet tarzına geçilerek çocukluk ve mektep hayatı, şiire başlaması, bu sıradaki harici âmiller, evlenmesi ve bu devirdeki şiir faaliyeti tetkik edilmiştir (130-1311).

Dördüncü bölümde Fikret olgunluk çağında ele alınıyor. 1312-1317 seneleri arasına rastlayan bu çağda şâirin ferdi ıstırapları, içtimâî hisleri, vatanî ve ailevî şiirleri ve ferdiyetten cemiyete intikali anlatılıyor.

Beşinci bölüm 1317-1331 arasındaki son devreyi ihtiva etmektedir. Burada önce şâirin tabiat görüşü ele alınarak, deniz, göl, kır; mevsim ve saat manzaralarına temasla, günün saatleri, mevsimleri, Aveng-i şuhur, anlatılmakta; buradan Aveng-i tesavir'e geçilerek

Fuzulî, Cenap, Nedim, üstad Ekrem, Nef'î, Hâmid, Zekâ ve Timsâlî cehalet şiirleri üzerinde durulmaktadır.

Sonra uslûbu ele alınarak şâir, yazı, ses, armoni, konsonantlar, vokaller, ritm, kafiye, dil, isim, cemi, zamirler, izafet terkibi, sıfatlar, fiiller, sentaks, hata, hayaller ve konstrüksiyon bakımlarından sıkı bir incelemeye tabi tutulmaktadır.

Eserin sonunda 3 sahifelik bir netice ile Fikret hakkındaki kısa hükümler toplanmış, bundan sonra da bibliyografya ilâve edilmiştir.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihad,

Ali Şîr Nevâyi, İstanbul, 1942, 8°.

Bu eser, Büyük Türk Şâiri Nevâyi'nin doğumunun 500. yıldönümü dolayısı ile Üniversitede tertip edilen anma gününde Metinler Şerhi Prof. Dr. A. Nihad tarafından verilen konferansı iktiva etmektedir. İ. Üniversitesi yayınlarındandır.

22 sahifelik bu konferans metninde Profesör konuya Nevâyi'nin büyüküğünü ve Fuzulî'den de büyük şâir olduğunu beyanla giriyor. Önce insanî şahsiyeti üzerinde durarak yüceliğini ve muhtelif hususiyetlerini belirtiyor; ilim tarafını tebarüz ettiriyor; sonra sanat cephesine geçerek o cephesini toplu olarak inceliyor; lirizmi üzerinde duruyor, onun ümitsiz aşkını derin bir hicranla nasıl terennüm ettiğini, tasvirlerini misalleri ile tebarüz ettiriyor, Fuzulî ile karşılaştırıp ondan üstün olan noktalarını belirtiyor. Fuzulî, Baki ve Nedim ve edebiyatımız üzerindeki tesirlerinden bahsediyor.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihad,

Nef'î'nin Farsça Divanı Tercümesi, İstanbul, 8°.

154 sahifelik bu eser, Profesörün Nef'î'ye dair kısa bir önsözü ile divan tercümesinden müteşekkildir. Tercüme, Türkoloji talebelerinden Ali Alptekin'in İstanbul kütüphanelerinde mevcut dört Farsça yazma divan nüshasını karşılaştırarak yaptığı edisyon kritik üzerinden yapılmıştır. Bu divanda, 8 na't, 8 kaside, 1 sâkinâme, 1 kıt'a-i fahriye, 21 gazel, 171 rübâî vardır.

Tarlan, Prof. Dr. Ali Nihad,

Hayâlî Bey Divanı, İstanbul, 1945, 8°.

Edebiyat Fakültesi yayınlarından olan bu eser, 24 sahifelik bir mukaddime ile transkripsiyonlu divan metninden ibarettir. Ayrıca eserin sonuna, parlak kâğıt üzerinde, Hayâlî Bey'in Fatih Millet Kütüphanesindeki Âşık Çelebi tezkiresinden alınan bir minyatürü ile karşılaştırılan nüshaların ilk ve son sahifelerinin fotoğrafları ilâve edilmiştir.

Mukaddimede Profesör, önce Hayâlî Beğ'in hayatını anlatmağa başlayarak doğduğu yer olan Vardar Yenicesi'nin Kınalızadenin tâbiri ile nasıl «mecma'-i şüera ve menba'-i bülega» olduğunu izah ediyor; tahsilini, büyümesini, İstanbula gelişini, meşhur oluşunu anlatıyor; ölümü ve mezarı hakkında izahat veriyor; oğlundan bahsediyor.

Sonra sanatına geçerek Fuzulî'den sonra 16. asrın en büyük şâiri olduğunu tekrar ediyor. Sanatı hakkında eski, yeni bütün kaynakların fikirlerini kaydediyor. Bunları tetkik ve tenkit etmiyerek hükmü divanı okuyacaklara bırakıyor; kendisinin düşüncelerini hazırlamakta olduğu «Hayâlî Divanını Tetkik» adlı eserinde uzun uzun izah edeceğini bildiriyor. Şâirin ruhî portresini kısaca çizdikten sonra şöhretine geçiyor.

Bu kısmın sonunda 1 sahifelik bir bibliyografya ile edisyon kritik için karşılaştırılan nüshalar ve kullanılan transkripsiyon hakkında izahlar var.

Bundan sonra «Divan-i Hayâlî Beğ» adlı metin kısmı geliyor. 450 sahife tutan bu büyük divanda 23 kaside, 17 musammat, 142 si harf-ür-râ ve 102 si harf-ül-yâ'dan olmak üzere 668 gazel, 33 kıt'a ve beyit mevcuttur.

Divanlardan 13 nüsha karşılaştırılmış, bunlardan yalnız 7 si metne idhal edilmiş ve Üni. Küt. T. Y. 1849 daki nüsha esas olarak alınmıştır.